

Z

Z, z. det 25. el. (hvis W regnes med) 26. bogstav i det da. alfabet. Rømerne brugte det kun i gr. ord. I da., no. og sv. bruges z kun i fremmedord.

Z, automobilkendingsmærke for Ribe amt. **Zaan'dam** [za:n-], holl. handelsby ved Zaan tæt NV f. Amsterdam; 41 000 indb. (1947). I Z studerede Peter den Store skibsbygning 1697.

Zabern-affæren ['tsa:-], sammenstod nov. 1913 i byen Saverne (ty. Zabern) i Alsace, hvor den ty. løjtnant Forster egenmægtigt fængslede 27 mennesker, der demonstrerede mod hans uønskede optræden. Trods skarp misbilligelse i ty. rigsdag holdt militæret hånden over Forster.

Zabtocki [za'btski], *Franciszek* (1754-1821), po. komedieforfatter, skrev en lang række lystspil, som på trods af deres fremmede forlæg (Molière o. a.) på en ypperlig måde ramte po. skikke og skavanker.

Zabrze ['zobsæ], ty. *Hindenburg*, by i Slask (Schlesien), Polen, V f. Katowice i et vigtigt kulfelt, der betinger en stor jern- og kemikalieind.; 104 000 indb. (1946). Under polsk admin. fra 1945.

Zacatecas [saka'tækos], hvedestad i den mexicanske forbundsstat Z midt på den mexicanske højslette, 500 km NV for Mexico City; 22 000 indb. (1940). Sølvmineby.

Zacho [sako], *Christian* (1843-1913), da. landskabsmaler; elev af Bonnat, repr. for 80ernes naturalisme.

Zaga'zig [z-] (arab. *Zagāzīg*), ægypt. by i Nildeltaet; 83 000 indb. (1947).

Zaghul Pasha [zā'gul:], *Sa'ad* (ca. 1855-1927), ægypt. politiker. Leder for engelskfjendt. nationalistbevægelse under 1. Verdenskrig, skabte Wafdpartiet. Dannede reg. 1924, 1926-27.

Zagreb ['za:græb], ty. *Agram*, hovedstad i Kroatien i Jugoslavien, ved Sava; 290 000 indb. (1948). Vigtigt jernbanecentrum; stor handel og alsidig industri. Univ. (grl. 1874).

Zaharoff [Z3'har:ʃ], Sir *Basil* (1849-1936), gr. født, bit.-internat. finansmand. Tjente kæmpeformue på rustningsindustri i Engl. under 1. Verdenskrig, senere på olie. Samarb. m. Lloyd George", ofte i græsk interesse.

Zāhir ['za:her], *Muhammed* (f. 1914), *shah* af Afghanistan siden 1933. Søn af Nādir Shah, 1929-33, deltog i reg. i faderens tid, besteg tronen efter hans mord.

Zahle ['sa:b], Carl 77ieodor (1866-1946), da. politiker. Håndværker, overretssagfører; medarbejder v. »Politikeren« efter 1891, 1895-1928 folketingsm. (Ringsted); forligsmodstander, ivrig for husmandssagen, 1905 medstifter af Rad. Venstre; 1909-10, 1913-20 konseilspræsident og justitsmin., gennemførte grundloven 1915, lensafløsning, retsplejereform. Efter konflikt om valglov og Flensborgsagen afskediget af Christian 10. 29. 3. 1920; skarpt angrebet fra kons. side. Justitsmin. 1929-35, gennemførte straffelov 1930; landstingsm. 1928-39, landstingets formand 1936-39. (Portræt sp. 5018).

Zahle ['sa:b], *Erik* (f. 1898), da. kunsthistoriker; 1931-49" insp. v. Statens museum for Kunst. 1949 direktør for Kunstindustrimuseet. Har bl. a. udg. *Ital. Kunst og Kunstindustri i Danmark* (1934), *Fr. Maleri efter 1900 i Da. Samlinger* (1938). Red. af *Dann.s Malerkunst* (1937).

Zahle ['sa:b], *Herluf* (1873-1941), da. diplomat. Departementschef i Udenrigsmin. 1910-19, gesandt i Stlm. 1919-24, i Berlin 1924-41. Befuldmagtiget v. afslutn. af da.-ty. ikke-angrebskraktat 1939; sendte kort for 9. 4. 1940 advarende meddelelser til da. reg.

Zahle ['sa:b], *Nathalie* (1827-1913), da. skolebestyrerinde. Begyndte 1860 en uddannelse til den nyoprettede lærerindeeksamen. Tog stadig nye opgaver op til kvindernes dygtiggørelse: fortsættelsesklasser, kursus, fra 1877 også til studentereksamen. 1885 blev N.Z.s Skole en selvvejende institution med Z som overbestyrerinde til 1911. (*Om Kvindens Uddannelse her i Landet* (1870)).

Zahn [tsa:n], *Ernst* (f. 1867), schw. forfatter, til 1919 vært i jernbanerestaurant i Goschonen, endnu i sin høje alderdom særdeles produktiv som forf. til forskell. schw. romaner, *Lucas Hochstrassers Haus* (1907).

Zahrtman'n ['sart-], Christian Christopher (1793-1853), da. søfficer. Gennemførte som chef for Det Kgl. Søkort-Arkiv vigtige opmålinger af da. farvande og afmærkninger; adjutant hos kongen 1839-18, marinemin. 1848-50.

Zahrtman'n ['sart-], *Kristian* (1843-1917), da. maler; medlem af »Den Frie Udst.« fra 1891; 1885-1908 leder af malerskole.

Kristian Zahrtmann: Scene fra Kong Christian 7.s Hof, (1873).

der fik den største betydning for mange kunstnere (»Fynboerne«, no. malere m. fl.); gentagne ophold m. elever i Civitá d'Antino, aeresborger dér 1902. Værker: ital. folkelivsbill., figurbill. *lob* og *Hans Venner* (1874, kunstmus.), selvportrætter m. v., men især hist. bill., bl. a. en lang række fremragende skildringer af *Leonora Christinas liv*; endv: *Sigbrit Gennemgår Toldregnskaberne med Chr. 2.* (1873), *Et Interiør fra Forrige Årh.* (1881), *Dronning Sofie Amalies Død* (1882), *Studenterne Rykker ud under Kbh.s Belejring 1659* (1888), *Det Mystiske Bryllup i Pistoja* (1894) m. fl. (111. se endv. tavle Dansk Kunst I).

Zaj'san, **Ozero** [bzerá zai'san], russ. navn på søen Saisan Nor, Sovj.

zak [zak] (egl. sæk), ældre holl. kormål; 1 Amsterdam z = 83,44 l.

Zaka'ri'as [-] (hebr. Jahve husker), navn på fl. personer i Bibelen, bl. a. 1) profeten Z, som s. m. Haggai i 520 f. Kr. virkede for templets genopførelse. Hans skrift er bl. de »små« profeter; 2) konge i Nordriget, myrdedes ca. 743 f. Kr. af Sjallum; 3) Johannes Døberens fader, g. m. Elisabeth.

Zak'kæus [-], overtolder i Jericho, om-tales Luk. 19, 1-10.

Zako'pane [zako-], kur- og vintersportsby i Polen i Tatra i Karpaterne, S f. Krakow; 23 000 indb. (1938).

Zákynthos ['zakjnfosj], ital. *Zante* ['dzante], gr. ø blandt De Ioniske Øer. 413 km²; 45 000 indb. (1938); 2) hovedstad på 1); 12 000 indb.

Za'leski [za-], *Bohdan* (1802-86), po. digter, romantiker; indførte ukrainske motiver i litt.

Za'leukos [-] (gr. *Zálevkos*), gr. lovgiver i Lokri i S-Ital. (7. årh. f. Kr.).

Zama [-], i oldtiden by i Numidien, hvor Scipio 202 f. Kr. slog Hannibal.

zamak [-], zinklegeringer med indtil 4% aluminium, ca. 1% kobber og evt. mangan; formes ved støbning.

Zambezi [zám'bi:zi], 2660 km l. flod i SØ-Afr., udspringer i N-Rhodesia; danner ved byen Livingstone de 119 m h. Victoria-fald; udmunder med et delta i Det Ind. Ocean på kysten af Mocambique. Sejlbår de nederste 500 km.

zambo ['sambo] (sp.), person af blandet negrid-indiansk afstamning.

Zamboanga [sámbo'a'ga], havneby på Mindanao, Filipinerne; 138 000 indb. (1941).

Zamenhof [zámænhof], *Ludwig* (1859-1917), po. øjenlæge, skaber af esperanto.

Za'mora [pa-], by i NV-Spanien, ved Duro. 40 km fra den portug. grænse; 32 000 indb. (1940).

Za'mora [pa-] y *Torres*, Niceto *Alcala* (1877-1949), sp. politiker; jurist; liberal oppositionsmænd under Primo de Rivera; 1931-apr. 1936 sp. president.

Zampieri [tsám'pjæri], *Domenico*, se Domenico.

Zandonai [dzándo'na:i], *Riccardo* (1883-1944), ital. operakomponist. Har skrevet operaen *Cavalleri di Ekebu* (1925) med tekst efter Selma Lagerlof, requiem, violinkoncert, orkesterværker m. v.

Zandvoort [zántfo:rt], holl. badested ved Nordsøen V f. Haarlem; 8000 indb.

Zangenber'g [s-], *Halvor* (1881-1940), da. arkitekt. Inspektør ved Nationalmuseet. Har forestået opf. af mange bygn. i Frilandsmuseet. Mange hist. afh. om landbo-bygninger, bl. a. *Danske Bøndergårde* (1925).

Zangwill [za'gwil], *Israel* (1864-1926), jød. forfatter, som har skildret jødernes liv i London; forkæmper for zionismen.

Zante ['dzante], ital. navn på den gr. ø Zákynthos.

Zantedeschia [-dæskja], slægt af arumfamilien fra S-Afrika. Z æthiopia er stueplante under navnet calla.

Zanuck [zánák], *Darryl F.* (f. 1902), arner. filmproducent. 1925-33 hos Warner Brothers. Grl. 1933 Twentieth Century s. m. Joseph Schenck.

Zanzibar [zánziba:], 1) brit. korallø og protektorat ved Afr.s østkyst ud for

Zanzibar. Gadeparti.

Tanganyika; sammen med øen Pemba mod NØ, 1658 km²; ca. 266 000 indb. (1948), deraf selve Z 151 000 indb. Klimat er tropisk. Befolkningen stærkt blandet (negre (swahilier), arabere og indere Landbruget producerer bl. a. krydderier og koprå til eksport; 2) hovedstæ på 1), 45 000 indb.; fortrinlig havn. 7. var arab. fra 10. årh. Fra tidl. middelalder kendt som vigtig arnb. handelsby 19. årh. hovedstad i sultanat, der beherskede store dele af Afr.s østkyst. Frs 1860erne under eng. indflydelse; efci eng.-ty. traktat 1890 brit. protektorat Zapolska [za-], *Gabryela* (1860-1921), po forfatterinde, skrev naturalist. romanci og dramaer om moralske problemer.

zaponlak [sa'po'n-], tynd, farveløs opløsning af nitrocellulose (celluloid) i et org. opløsningsmiddel, f. eks. amylicetat; anv. særlig til lakering af metaller.

zapo'ro'gerne [s-] (russ. za hinesid + porogi (Dnjepr)s strømhvirlver), kosakkerne S f. Dnjepr i 14.-18. årh.

Zaporozje [zapa'rDija] (til 1922 *Aleksandrovsk*), by i Ukraine, ved Dnjepr, SØ f. Kijev; 289 000 indb. (1939). Z ligger nær Dnjepr-kraftværket (Dnjeprzogen) og har stor jern-, stål- og maskinindustri. Jernbanecentrum; brø over floden. Besat af tyskerne okt. 1941-15. 10. 1943.

zapo'te'ker [sa-], indianerfolk af zapotekisk sprogæt i S-México; i forhist. tid højststående agerbrugsfolk med fremragende keramik og guldsmedarbejder.

zar, anden stavemåde for tsar.

Zara [d'zara], ital. navn for det nuv. Titograd¹).

Zaragoza [para'gopa], nordspansk handels- og industriby i en kunstvandet egn ved Ebro; 293 000 indb. (1947); Den Aragoniske Slettes hovedby. Univ. og fl. monumentaltbygninger, bl. a. 2 domkirker, børs og inkvisitionspalads. Opr. rom. koloni (*Cæsaraugusta*; deraf det nuv. navn); maurisk 715-1118, erobredes af Alfons og derefter hovedstad i kongeriget Aragonien. Indtoges 1809 efter langvarig belejring og frygtelige gadekampe af franskmændene.

Zarathustra [-'tul-] (omkr. 700 f. Kr.), parsismens store profet.

zarzuela [z'ar/>'swela], sp. betegn. for syngestykke. Svarer til et skuespil med sange og talt dialog.

Zatec [z'atets], ty. Saaz, cech. by ved Ohře; 16 000 indb¹ (1939). Humledyrkning, bryggerier m. v.

Zauner [z's-], *Franz* (1746-1822), østr. billedhugger; *Josef* 2.s rytterstatue (Josephsplatz, Wien) og *Leopold* 2.s gravmæle (Augustinerkirken, Wien).

Zebaath [se'-] (hebr. hærskarer), hyppigt i G. T. i udtrykket Jahve Zebaath = hærskarernes Jahve, d. v. s. både de himmelske og de israelitiske hæres herre.

Zebe'daeus [s-], fader til apostlene Jakob og Johannes.

zebra'er [s-] (amharisk *zebra*), fællesbetegn. f. 3 arter stribede vildheste i det

Bjergzebra med føl.

sydl. og østl. Afrika. Lever i store flokke. Hertil al m. z (Equus quagga), brede striber, der ikke når til hovene, vidt udbredt; samt bjergz og Grevy's z.

zebrafinke (*Taenio'pygia casta'notis*), austr. væverflug. Broget m. sort-hvid tværstribering. Alm. burflug.

'zebraman'guster (*Cross'archus fasci'atus*), afr. desmerdyr. Brune m. sorte tværstriber. Holder ofte til i termittboer.

zebratræ, fl. træsorter med stribede mønstre i veddet, z bruges til finér.

zebu [s-] (ind.), ind. og ostarf. kvæggrace. Fedtpukkel ml. skuldrene.

'Zebulon el. *Sebulon*, israel. stamme NØ f. Karmel, regnes for søn af Jakob og Lea.

zecchin [se'ki'n], andet ord for den opr. venezianske mønt dukat; opkaldt efter huset la Zecca, hvor møntværkstedet fandtes.

Zech[tsæx], *Paul* (1881-1946), ty. forfatter. Bekæmpede som ekspressionist krigen, kapitalismen og teknikken. *Gesammelte Gedichte* (1927). *Bitume am Rio de la Plata* (1938, emigrantdigte).

C. Th. Zahle.

Ferd. Zeppelin.

Zechstein [tsæxtain] (ty. grube-sten), *geol.*, øvre perm i Tyskl; består af kobber-skifer nederst, derover kalksten og øv. anhydrit og saltaflejringer (f. eks. Staffurt).

Zede'ki'as [s-] el. *Sidkija*, Juda riges sidste konge, oplevede Jerusalem's erobring 586 f. Kr.

Zeebrugge [ze:'brøv3], belg. kunsthavn ved enden af kanalen fra Brugge til Nord-søen.

Zeeland ['zerlunt], prov. i SV-Holl.; 1786 km²; 259 000 indb. (1946). Z omfatter bl. a. øerne Schouwen, Walcheren, Be veland m. fl. samt, S f. Wester Schelde, landskab Zeuwsch Vlaanderen. Hovedstad: Middelfburg. Z regnes for en del af Flandern. Store dele af Z ødelagt v. oversvømmelser, da. ty. ved tilbagetog nov.-dec. 1944 gennembrød digerne.

Zeeland [fan'ze:lant] (fr. [vã'ze:la:d]), *Paul* van (f. 1893), belg. politiker. National-økonom, finansmand. 1935-37 forstemin. for samlingsreg., devaluerede belgaen og opnåede økon. bedring, svækkede restenrester. Prof. i Leuven 1938-40 og fra 1945.

Zeeman [ze:-], *Pieter* (1865-1943), holt. fysiker. Opdagede 1896 Z-effekten. Modtog s. m. H. A. Lorentz Nobelprisen 1902.

Zeeman-effekten (efter P. Zeeman) består i en opspløtning af spektrallinier i symmetrisk beliggende komponenter, når lyskilden anbringes i et II II kraftigt magnetfelt. Opspløtningener proportional med magnetfeltets styrke og giver for enkeltlinier 3 komponenter (normal Z), hvilket kan forklares ved magnetfeltets vekselvirkning med det magnetiske moment af elektronens baneomløb i atomet. For multiplelinier fås mere komplicerede opspløtninger (anomal Z), som kan forklares ved også at tage hensyn til elektronens spin. Z har spillet en stor rolle for atomefektens udvikling.

Anomal Zeeman-effekt. Øverst med, nederst uden nriagnetfelt.

Zeeuwsch Vlaanderen [ze:vs v\>'jndsrs], den del af den holl. prov. Zeeland, der ligger S f. Wester Schelde.

Zefa'ni'as [s-], en af de »små« profeter i G.T., bebuder, at Jahves domsdag vil ramme Juda og Jerusalem for deres synder; kap. 3, 8-20 forjætter Israels renselse og frelse. Stammer fra slutn. af 7. årh.

zefyr [se:-] (gr. *zefyros*), vestenvind; også personificeret som guddom.

zefyr [se:-], fintrådet, let, lærredsvævet, stribet, ternet el. meleret, garnfarvet bomuldsstoff. Anv. til skjorter, kjoler o. a.

zefyrgarn, tykt, blødt kamgarn af merinool; anv. til strikning m. m.

Zeiller [tsailsr], *Franz* Anton Edler von (1751-1828), østr. retslerd. Hovedforf. af den østr. Allgem. Bürgerl. Gesetzbuch (borgerl. lovbog) af 1811.

zein se'i'n] (lat. *zea* majs), protein, der findes i majs.

Zeise [sais], *William Christopher* (1789-1847), da. kemiker, prof. v. univ. i Kbh. Har særlig arbejdet med org. svovlforb. og har opdaget mange af disse.

Zeiss [tsais], optisk fabrik, grundlagt 1846 i Jena af den ty. tekniker Carl 2>(1816-88) og udviklet til et firma af verctr.isformet, især under ledelse af fysikeren Ernst Abbe.

Zeiss-I'kon [tsais-], holdingselskab inden

for den ty. fotogr. industri; grl. 1926 i Dresden (hvor firmaet Ica overtoges), havde aktiemajoriteten hos Zeiss i Jena. **Zeist** [zæist], holl. by 0 f. Utrecht; 40 000 indb. (1947). Herrnhuterkoloni siden 1746.

Zeitz [tsaits], ty. by i Sachsen-Anhalt; 36 000 indb. (1939). Brunkulsbrydning, fabrikation af træ- og jern varer, maskiner m. v.

Zeitzler [tsaitslar], *Kurt* ff. 1895), ty. officer. Efter springvagnement chef f. generalstaben okt. 1942-juli 1944.

Zell am See [tsæl'm:ze-]; kur- og vintersportsted i Salzburg, Østr.; ca. 4000 indb. **Zeller** [tsælrl], *Eduard* (1814-1908), ty. teolog og filosof. Hovedværk: *Die Philosophie der Griechen* (1844-52 med mange senere og udvidede udg.).

Zeller [tsæbr], *Karl* (1842-98), østr. operettekomponist. Har bl. a. komp. *Der Vogelhandler* (1891, da. *Fluglkræmmeren*), *Der Obersteiger* (1894).

ze'loso (da. [se-]) (ital., af gr. *zêlos* iver), *mus.*, ivrigt.

ze'lo'ter [s-] (gr. de ivrige, af gr. *zêlos* iver), yderliggående fariseisk parti på Jesu tid, ønskede aktiv modstand mod romerherredømmet.

Zeltlingen [tsælti'an], ty. by ved Mosel; 2800 indb. (1939). Vinavl, fremstilling af temmelig ringe og billige Mosel-vine.

Zem'lja [zem-], russ. ord for land; alm. i stednavne.

zemstvo [zæmstva] (russ., egl. landskab), russ. lokalforvalt. i 34 gu vernementer og disses amt (ujezd), indført 1864; valgt ved indskrænket valgret, så godssejere dominerede. Gubernements-z valgtes af amts-z. Opgaver: vejvæsen, offentlig forsorg og hyg., skolevæsen, skattelign. z-s myndighed indskrænket 1890 og 1900, men mange bet. Dumapolitikere kom fra z. Bortfaldt efter 1917. De egl. bonder kom aldrig med i z-arbejdet.

Zemun [zæmu:n], ty. *Semlin*, bydel af Beograd på Donaus nordl. bred.

Zemzem [zæzmâm], helligkilden ved Kaaba i Mekka.

Zencirli [zændjiri'li], tyrk. stavemåde for Sirdjiri.

zend [s-], forældet betegn. for sproget i Avesta.

Zenda'vesta [s-], forældet betegn. for Avesta.

zenit [se:-] (arab. *samt* vej), det punkt, hvori lodlinien, forlænget opad, skærer himmelkuglen.

zenitdistance, Et himmellegemes z er vinklen ml. lodlinien og retningen til stjernen, komplementvinkel til højden.

zenit-sektor, et især i 18. årh. benyttet instrument til måling af zenitdistancer for stjerner, der kulminerer nær zenit.

zenit-teleskop, et instrument til måling af polhøjden ved den Horrebow-Talcottske metode.

Zeno [dzæno], /Ipo.5/o/o(1668-1750),ital.forfatter og lærd, udgav det første egl. litter. vidensk. tidsskrift *Giornale dei Letterati d'Italia* (1710-32) og skrev 26 herokihist. operatekster, bl. a. *Merope* (udg. 1795).

Zeno [dzæno], *NiccolodogAntonio* (14. årh.), venetianske brødre, skal have foretaget opdagelsesrejser i N-Atlanten omkr. 1380, men den 1558 herom udgivne beretn. har vist sig at være et falskneri.

Ze'nobia [s-], dronning i Palmyra 267-72, styret af kejser Aurelian.

Ze'nodoros [s-] (I. årh. e. Kr.), gr. billedhugger, virksom i Gallien og Italien. Berømt for sin 37,5 m h. bronzestatue af Nero.

Zenon [se'-] fra *Elea* (ca. 490-430 f. Kr.), gr. filosof af den eleatiske skole. Berømt for sine beviser for, at bevægelser ikke eksisterer (Z-s paradokser).

Zenon [se'-] fra *Kit ion* (ca. 336-264 f. Kr.), gr. filosof. Grl. den stoiske skole.

Zenta [zæntol, ung. stavemåde for Senta, jugosl. by.

ze'olit [se-] (*gt.zein* koge + *-lit*), fællesnavn for en række mineraler, der er vandhold, silikater af aluminium, natrium, kalcium o. a., og som ved svag opvarmning afgiver en del vand, som atter kan optages, z er hvide og har glasglans. Forekommer i

smukke krystaller i hulrum i vulkanske bjergarter, z er »baseudvekslende« (ionbyttere) og spiller derfor en rolle for planternes næringsoptagelse: tekn. anv. naturlige og kunstige z bl. a. til vandafhærdning.

Zeppelin [ˈsɛpəliːn], *Ditleif von* (1887-1916), da. forfatter. Opvækst forsk. steder i Eur., en forelskelse og påvirkning fra Johannes V. Jensen er forudsætn. for romanerne *Franskmanden* (1912) og *El-skov* (1912) samt skitsesamlingen *Fugle-træk* (1916), alle i ung og levende prosa.

Zeppelin [tsepaˈliːn], *Ferdinand, Graf von* (1838-1917), ty. luftskibskonstruktør og kavallerigeneral. Grl. 1898 et selskab, der byggede det af ham konstruerede stive luftskib. Det første var i luften juli 1900. De første luftskibe forliste, men efterhånden overvandt vanskelighederne. Z-værkerne byggede under 1. Verdenskrig mere end 100 luftskibe til mil. brug. Efter 1. Verdenskrig fremkom bl. a. »Graf Zeppelin« og »Hindenburg«. (Portræt sp. 5018).

Zeppelin, Graf [graf tsepaˈliːn] (efter Ferdinand Zeppelin), ty. passagerluftskib, fløj 1928 Tyskl.-N.Y. og tilbage og 1929 Jorden rundt på 20 døgn. Senere gennemførte forskningsflyvninger over Det Nordl. Ishav og i årene 1931-37 fløj Z reglm. post- og passagerflyvn. ml. Tyskl. og Sydamer. (fl. se luftskib).

Zeravsjan [zeráfˈJan], flod i SØ-Turan, Sovj.; bruges til vanding, bl. a. ved Samarkand.

Zerbst [tsærpst], ty. by SØ f. Magdeburg; 24 000 indb. (1939). Gl. malerisk bybillede. Bryggerier, levmiddellindustri. 1603-1793 hovedstad i fyrstendømmet Z.

Zermatt [tsæˈmat], kur- og vintersportssted ved Matterhorn, Schw.; ca. 1000 indb.

zero [ˈseːro] (fr., af arab. *siʿr* nul), nul (-punkt).

Z er om ski fceˈramski], *Stefan* (1864-1925), po. novelle- og romanforfatter, skrev i den sociale og hist. genre, dyrkede bevidst sproget, udmærkede sig ved stilistisk sensibilitet og svigtende kompositionsevne. I trilogen *Kampen med Satan* (1916-19) gav han en skildring af det po. samfund under 1. Verdenskrig. Hans sidste prosaværk var det lyrisk bevagede *Vinden fra Havet* (1922) med motiver fra Pommerns historie. (Portræt sp. 5024).

zetacisme [seˈtaːsˌ] (gr. *zēta* bogstav med udtalen tsiˈfɔnet., 1) d. s. assimilation; 2) lydudvikling, der resulterer i lyden ts.

Zetkin [tsæt-1], *Klara* (1857-1933), ty. kommunist. Rigsdagsmedlem 1920-33, fremtrædende agitator.

Zettlitz [tsætliːts], *Jens* (1761-1821), no. forfatter. Præst. Midtpunkt i Det Norske Selskab efter Wessels død. Særlig kendt er hans satiriske drikkeviser *At slyngler hæves til ærens top* (1792). En særno. tone mærkes i *Sange for den No. Bondestand* (1795).

Zetterstrom [ˈsætærstrøm], *Erik Harald* (pseud. *Kar de Mumma*) (f. 1904), sv. forfatter. Søn af H. H. Z. Har opnået betydelig publikumssyndest med fine romaner, *Två år i varje klass* (1923), revyer og avis-causerier.

Zetterstrdm [ˈsætærstrøm], *Hans Harald (Hasse)* (1877-1946), sv. forfatter. Red. af vittighedsbladet *Sondagsnisse* 1901-24. Har skrevet noveller, skitser, causerier over aktuelle emner.

Zettervall [ˈsætærval], *Helgo* (1831-1907), sv. arkitekt. Prof. Har bl. a. opført *Lunds univ.* (1878-82) og (stærkt påv. af Viollet-le-Duc's metode) restaureret domkirkerne i *Vdsterås* (1858-59), *Lund* (1868-80), *Uppsala* (1885-92) og *Skara* (1886-94) samt *Kalmar slot* (1885-89).

zeugloˈdonˈter [sou-](gr. *zeuglō* åg + *odus* tand), uddøde primitive hvaler, hvis bygning minderom creodonter, fuldstændigt tandsæt som hos andre primitive pattedyr, albeuleddet bevægeligt, baglemmer rudimentære. Eocæn.

zeugma [ˈsougma] (gr., egl. forbindelse), *gramm.*, ellipse i parallelle led, hvor det underforståede ord ikke passer fuldstændigt i alle ledene, f. eks. »Hun er sød; det (d. v. s. søde) var de andre også«.

Zeus (da. [souˈs]), i gr. rel. den højeste af de

olympiske guder, stammer fra de gr. småsamfund på grænsen ml. Thrakien og Makedonien, men er herfra med sit folk kommet til Olympia. Jævnside med, at Olympia blev et nat. samlingssted for samfundene fra hele den gr. verden, voksede Z-skikkelsen til at blive en fælles-nævner for de opr. selvstændige gudomme fra de gr. småsamfund, hvis lokale særpræg afspejles i Z-s mange tilnavne. I sentidens sammenkædede gr. mytol. skildres Z som den store gudehøvding, hvis våben er tordenkilen. Han styrter titanerne og indfører de olympiske guders herredømme. Z-s hustru er Hera.

Zeuthen [ˈsoiˈtan], *Ernst* (1880-1938), da. maler; medl. af »Den Fri Udst.« fra 1920; landskaber, havbille., blomster- og figurbill., skabt ud fra en rel. opfattelse af virkeligheden i en delvis abstrakt form; desuden grafiske arb. *Selvportræt* på kunstmus., Kbh., portr. af *Joakim Skovgaard* (1931) på Frederiksberg.

Zeuthen [ˈsoiˈtan], *Frederik* (f. 1888), da. nationaløkonom. Fra 1930 prof. v. Kbh.s Univ., har særlig skrevet værker om centraløkon. teori (prisdannelse, fordeling m. m.) og om socialpolitik.

Zeuthen [ˈsoiˈtsn], //ieryonymus Georg (1839-1920), da. matematiker, 1886-1910 prof. ved Kbh.s Univ. Z har givet betydningsfulde bidrag til den algebraiske geometri, især antalgeometrien, samt til matematikkens historie.

Zeuthen [ˈsDiˈtsn], *Jens* Wieronymus (f. 1912), da. embedsmand, 1948 dept.chef i Indenrigsmin.

Zeuthens Mindelegat, Overretssagfører L., stiftet 1927 af overretssagf. Laurids Z.-s (1854-1923) midler. Kapital: 1,35 mill. kr. Formål: at støtte bestræbelser på de kunstneriske, vidensk. og praktiske områder.

Zeyer [ˈzæjær], *Julius* (1841-1901), cech. dramatiker, prosaist og lyriker, overvinder 80ernes realisme og forbereder den litt. artsime i slutn. af 19. årh.

Zeyst, ældre stavemåde for Zeist, Holl.

Zgorzelec [zgoˈzælets], ty. *Gorlitz*, by på grænsen ml. Polen og Tyskl. v. Nysa (Neisse); 94 000 indb. (1939). Vigtig industriby. Sengotisk domkirke (1423-97), korskirke, der er en efterligning af Den Hellige Gravs Kirke (1481-89), ej. rådhus m. v. Fra 1945 delt ml. Polen og Tyskl.

Zhitomir, anden stavemåde for byen Zhitomir, Sovj.

zibeth [siˈbeːt] (*Viˈverra ziˈbetha*), østasiat, desmerdyr. Rævestor.

Zick [tsik], *Januaris* (ca. 1732-97), ty. maler. Elev af faderen *Johannes Z.* (1702-62). Har malet fresker og loftsmaalere, bl. a. i slottene i Koblenz og Bruchsal.

Ziegenbalg [ˈtsiːɡsnalbɔk], *Bartholomäus* (1683-1719), ty. missionær, Trankebar-missionens første kraft, udgik fra det pietistiske Halle; hans sproglige begavelse blev af største bet. for missionen. I Trankebar mødte han hård modstand, men støttedes fra Tyskl. og Engl.

Ziegfeld [ˈziɡfætd], *Florenz* (1869-1932), amer. teatermand. Vandt berømmelse ved de overdådige pragtrevyer, han satte op i New York, og hvor kvindelig skønhed var hovedindsatsen. Fra 1907 leder af varieteen *Z. Follies* i New York.

Ziegler [siˈ(y)kɔːr], *Lulu* (f. 1903), da. skuespillerinde. Søster til Aase Z. Førrende navn i da. kabaretkunst. Ledede sin egen kabaret i Kbh. 1940-43 og fra 1948.

Ziegler, Aase, da. skuespillerinde og vise-sangerinde. Søster til Lulu Z. Fin fortolker af moderne viser, især Wildenvey'ske sange.

Ziehklinge [siː-] (ty. *ziehen* trække), lille stålplade, hvis kant bruges til at glatte hvelvet træ ved skrabning.

Ziehl Neelsen farvning [ˈtsiːlˈneːlzɔn] (efter F. Ziehl (1857-1926) og F. C. A. Neelsen (1854-1894)), farvning af tuberkelbaciller med karbolfuksin med affarvning i saltsyre-alkohol. Tuberkelbacillerne farves røde.

Zieler fˈsiˈbr], *Mogens* (f. 1905), da. maler; medl. af »Decembristerne«; fantasifulde, dekorative figurfremstillinger og landskaber; bogill. m. m. (III. sp. 5022).

Ziem [zjæm], *Felix* (1821-1911), fr. maler. Har malet farvestrålende havnebilleder; ofte motiver fra Veneza.

Ziesenis [ˈtskzaniːs], *Johann Georg* (1716-76), ty. maler. F. i Kbh., virksom i Haag, Berlin og Hannover, hvor han blev hof-maler. Portrætter. Repr. på kunstmus., Kbh.

Zieten [ˈtsirtan], *Hans Joachim von* (1699-1786), preuss. ryttergeneral, udmærkede sig bl. a. i Syvärkrigen.

zigueunere, anden stavemåde for sigøjnere **zigurrat**, anden skrivemåde for sik-kurrat.

Zihl [tsiːl], ty. navn på Thiele, biflod til Aare.

Zilahy [ˈzibhi], *Lajos* (f. 1891), ung. forfatter, har skrevet fl. romaner om 1. Verdenskrig, således *Kel fogoly* (to fanger) (1926).

Zille [ˈtsila], *Heinrich* (1858-1929), ty. bladtegner. Realistiske skildringer af fattigfolks liv i Berlin samt karikaturer, hvoraf en del er samlet i *Das grosse Zille-Album* (1927).

Zillertal [ˈtsirtsartaː], dal i Z-er Alperne, Tirol, Østrig. Turiststed.

Zillertaler Alper, ital. *Alpi Aurine*, bjerggruppe i Østalperne. Østrig og Italien 0 f. Brenner Passet. Højeste punkt: Hochfeiler (3523 m).

Zilliaxus [silˈjakus], *Emil* (f. 1878), sv.-fi. forfatter og litteraturhistoriker. Indgående kendskab til gr. litt., bevidnet af lærde og formsikre afh., *Grekisk lyrik* (1911), *Sophokles* (1919), essays og overs., (bl. a. af Aischylos), præger både i stil og motivvalg Z-s natur- og refleksionslyrik: *Offered* (1915), *Hellenika* (1917), *Minnesalvåret* (1936), *Silverhøst* (1943).

zillov [ˈsibi] (*zink* + eng. *alloy* legering), zinklegering med ca. 1% kobber og lidt magnium, kadmium og bly; udmærkede styrkeegenskaber m. m. (omtrunt som stål); anv. bl. a. til tagbeklædning.

Zimbabwe [zimˈboːbwæ] (bantu: stenhuse), runby i S-Rhodesia 220 km 0 f. Bulawayo. Z er en fæstningsby, anlagt i tilknytning til nogle guldminer. Bygningerne består af tilhugne granitblokke. Oprindelse og datering usikre. Brudstykker af kin. porcelæn, pers. keramik, arab. glas viser handelsforbindelse med Orienten allerede omkring år 1000.

Zimmerwald-konferencen fˈsimarvalt], sammenkomst af yderliggående socialister i protest mod arbejderpartiets støtte til stormagternes krigsførelse, afholdt 1915 i Z ved Bern. »Zimmerwaldbevægelsen« gik 1919 op i 3. Internationale.

Zimorowtzc [zimaˈrovitʃ], *Jozef Bartolmiej* (1597-1682), po. digter, idylliker. Zimorowicz [zimoˈrovitʃ], *Szymon* (1608-29), po. renæssance digter, forf. til det erotisk farvede værk *Roxolanki* (udg. 1654).

Zinck [seˈjɔk], *Warnach Otto Conrad* (1746-1832), da. komponist til bl. a. sange (*Langt højere bjerge*), syngespillet *Selim og Mirza* (1790), og sonater, der viser indflydelse fra C. Ph. Em. Bach. Udg. 1801 en koral bog.

Zinck [seˈ7ɔk], LiˈoːWˈ(1776-1851), da. komponist, søn af H. O. C. Z. 1789 elev ved Det Kgl. Teater, syngemester 1817-42. Organist ved Slotskirken 1802-51. Skrev el. arrangerede musik til talr. teater-

Mogens Zieler: Med Katten på Høften. 1949.

stykker, herimellem vaudeviller af Heiberg.

Zinck [seVk], *Ludvig* (1833-1902), da. arkæolog. Publicerede sine undersøgelser og udgravninger i *Nordisk Arkæologi* (1890 og 1901). Z-s store oldtidssamling overgik til museerne for et beløb, for hvilket der oprettedes et legat til fremme af arkæol. studier.

zinga'resco [ts-] (ital.), mus., sigøjneragtigt.

zink [s-], grundstof, kern. tegnZn, atomnr. 30, atomvægt 65,4, vf. 7,1, smp. 419°. Metal beslagtes med kobber og kadmium. Ved ca. 500° antændes z, brænder med en blågrå flamme, z findes oftest som z-blende (z-sulfid) og ædelgalme (z-karbonat). Efter koncentration af malmen underkastes svovlhold. malme en risting i muffelovne, hvorefter det afsvovlede koncentrat reduceres med kul i retortør ved ca. 1200°, z fordampes og kondenseres i rørførmede forlag. Mere fordelagtig er udvinding af elektrotrørmisk vej i elektroovn. Råz kan raffineres elektrolytisk, z er et blåhvidt metal, det holder sig godt i tør luft og angribes kun overfladisk af luftholdigt vand og fugtig luft. Det anv. derfor som beskyttelsesovertræk på bl. a. jern (galvanisering), z indgår i mange legeringer, f. eks. messing og nysølv. zinklegeringer har fået stigende betydning både som støbe- og æltelegeringer p. gr. af deres styrkeegenskaber og resistens mod vejrligt. Anv. desuden som negativ pol i elementer. Alle z-forb. er giftige.

Verdensproduktionen af zinkmalm (metalindhold) udgjorde i 1938 1 875 000 t. Heraf producerede

USA ... 469 000 t (Ozark-plateauet, New Jersey, Montana, Idaho)

Austr. .. 223 000 t (New South Wales)
Tyskl. .. 220 000 t (bl. a. Øvre Schlesien)

Canada. 173 000 t (Brit.-Columbia)
Mexico . 172 000 t

Udsmeltningen kræver store energimængder, hvorfor bl. a. Austr. og Mexico eksporterer malm, især til Belgien, Frankrig og Engl.

zink [s-], primitiv blæseinstrument, der anv. i 16.-18. årh. Det bestod af krumt træør forsynet med 7 lydhuller og havde et mundstykke af elfelben el. hårdt træ. zinkbeskytter, zinkstykke, der anv. bruges forsk. steder udenbords på skibe for at hindre jernet, der er udsat for galvanisk påvirkning f. eks. fra skruen, i at tæres, idet z vil tæres først.

zinkblende, ZnS, zinksulfid, regulært brunligt mineral m. diamantglans og 6 spalteretninger. Vigtigste zinkmalm.

zinkhvidt, ZnO, zinkoksyd, anv. som malfarve.

zinkklorid, ZnCl₂, stærkt vandsugende stof. Anv. ved lodning.

zinkmalm, rød, ZnO, dybrødt mineral med diamantglans. Forekommer i kornede masser og brydes som zinkmalm i New Jersey.

zinkpræparater, farm., med. præparater, der indeholder enten opløselige zinksalte, der har en adstringerende og blodstillende virkn., el. zinkiller, der er næsten uopløselige og udøver beskyttende, let antiseptisk virkning.

zinkrør fremstilles v. sammenlodning af en zinktrimmel el. som sømløse rør v. strengpresning af varm zink; anv. til nedløbsrør.

zinksalve, salve indeholdende zinkoksyd. Anv. ved forsk. hudlidelser.

zinkspat, ZnCO₃, lyst, grønligt mineral m. glasglans. Forekommer drypstensagtigt med andre zinkmalme.

zinkstikning, gravering af tegninger, noter og skrift i zink til trykning.

zinksulfat, ZnSO₄, anv. bl. a. ved trykning på tøj samt til imprægnering af træ. ZnSO₄·H₂O går under navnet zinkvitriol.

zinktryk, litografisk reproduktionsmetode, især til gengivelse af tekn. tegninger. Disse kopieres direkte på en zinkplade, som er gjort lysfølsom med gummi arabicum og kromammonium. Denne

Stefan Zeromski.

Georgij Zinovjev.

N. L. Zinzendorf.

G. K. Zjuko.

forbindelse bliver ved belysning hårdet og tungtopløselig, og dette bevirker, at der bliver en forskel ml. de af tegningens sorte streger dækkede steder og de belysnings steder. Efter fremkaldelse kan der tages aftryk i den litografiske presse. Jfr. litografi.

zinkvitriol, zinksulfat. zinkkætsning, d. s. s. zink-kliche'. Zinnia [s-] (efter den ty. prof. J. G. Zinn (1727-59)), slægt af kurvblomstfam., astersgruppen. En art fra N-Amer. med stærkt farvede randblomster (Z elegans) er eenårig sommerplante i haver.

zinnøber, anden stavemåde for cinnøber. Zinovjev [zin'navje], Georgij (egl. Apfelbaum) (1883-1936), sovj. politiker, jøde. Fra 1903 fremtrædende bolsjevik, Lenins nære medarbe. Efter 1917 medl. af det kommunist. partis ledelse, form. f. Petrograds sovj. og for 3. Internationale 1919-26. Modstander af Stalin. 1927 ekskluderet af partiet, genoptaget, men anklaget som kontrarevolutionær 1934 og 1936 for mordet på Kirov og konspiration med Trotskij, Henrettet. (Portræt).

Zinovjev-brevet, et med Zinovjevs navn undertegnet brev med opfordring til oprørspropaganda i eng. hær. Medvirkede til eng. arbejderreg.s fald 1924.

Zinovjevsk [zin'ovjevsk], 1924-34 navn på Kirovgrad, Sovj.

Zinzendorf [t'sintssn-j], Nikolaus Ludvig, Graf von (1700-60), brødremenighedens (herrnhuternes) stifter. Fra hjemmet og skolen i Halle påvirket af pietismen, jur. og diplomatisk uddannet. Anlagde kolonien Herrnhut på godset Berthelsdorf, for bohmske og mahrske flygtninge (1722); ved sammensmeltning med andre elementer opstod 1727 brødremenigheden, hvis leder Z blev. Hans teologi var overkonfessionel, koncentreret om kors og forsoning, meget sentimental. Takket være sine hofforbindelser kunne han begynde en mission på Grønland og De Vestindiske Øer. 1755 lod han sig ordinere, siden bispevis og virkede rastløs i Eur. og Amer. for menighedens organisation og mission; han ville, at den skulle være grunden for et interkonfessionelt samfund. (Portræt).

Zion [si:dn], opr. navnet på jesusitterborgen på sydøsthøjen i Jerusalem, overførtes på Davids bjerg, s. Davidsbyen, efter hans indtagelse af Jerusalem, senere beteg. for hele østhøjen, indbefattet templet, og til sidst brugt om hele byen Jerusalem.

zionisme (afZ7on), jød. bevægelse med det formål at skabe det jød. folk et folkeretsligt sikret hjemsted i Palæstina, z er stiftet af Th. Herzl efter at være forberedt af flere. 1897 fik han afholdt den første zionistkongres i Basel, hvor bevægelsens program udformedes. Tanken om at skabe en jød. stat opstod under indtrykket af antisemitismen i slutn. af 19. årh. Herzl ville ikke alene som sine forgængere fremme kolonisationsarbejdet (den såk. praktiske z), men tillige få polit. støtte fra stormagterne (den polit. z). Mens til slutn. til z var stor i Østeur., hvor jøderne fulgte sig som en national minoritet og havde været mest udsat for forfølgelser, mødte z i Vesteur. i beg. ligeegyldighed el. endog opposition. Inden 1. Verdenskrig afholdtes dog en halv snes kongresser (1946 afholdtes den 22. kongres), og kolonisationen i Palæstina fortsattes. En stor sejr for z var Balfour-deklarationen (2. nov. 1917), if. hvilken den brit. regering så med velvilje på oprettelsen af et

nationalt hjem for det jød. folk i Palæstina. Lloyd George, Lord Balfour o. a. ledende politikere var vundet for tanken af Ch. Weizmann, der som præsident for zionistorganisationen kom til at lede den jød. kolonisation og den zionistiske politik, efter at Palæstina 1919 var tilfaldet Engl. som mandat, og der var åbnet for indvandring i begrænset omfang. Kolonisations- og indvandringsfond med støtte fra jøder verden over hjalp kolonisterne til grundlæggelse af talrige landsbyer. Landbrug, industri og handel tog et mægtigt opsving, i Jerusalem byggedes et jød. univ. og et nationalbibliotek, i Haifa en polyteknisk højskole, og hebraisk blev igen et levende sprog, hvorpå der er opstået en rig litt., ligesom alle verdenslitteraturs hovedværker er oversat til hebraisk. 1929 blev zionistorganisationens ledelse (Jewish Agency) udvidet til også at omfatte repræsentanter for den ikke-zionistiske jødedom, z har modt kraftig modstand fra araberne, der fulgte sig narret af de løfter, Engl. havde givet dem, og indtil 2. Verdenskrigs begyndelse kom det gentagne gange til alvorlige uroligheder, i årene 1936-39 til en trøskantet konflikt ml. arabere, englændere og jøder. Ved 2. Verdenskrigs udbrud 1939 sluttedes borgfred, z-s polit. historie efter krigen er identisk med kampen for staten Israels oprettelse (s. d.), z har dog ikke hermed udsplillet sin rolle, og fordelingen af opgaverne ml. staten og zionistorganisationen forventes at blive fastlagt på førstkommande zionistkongres (berammet til 1950 i Jerusalem).

Zionistforening, Dansk, stiftet 1902 af lægen Louis Fraenkel, 1948 sammenslutning med øvizionistiske grupper i Danm. til Dansk Zionistforbund.

Zions Visers Protokoller (ty: *Protokolle der Weisen von Zion*), et skrift, som udkom 1905 og giver sig ud for at være referat af hemmelige beslutninger, som jøder har vedtaget om at støtte de yderliggende politiske bevægelser for at skabe kaos i hele verden og derefter selv overtage verdensherredømmet. Skønt skriftet oplagt er et falskneri med jødefjendtlig tendens, er det blevet benyttet i agitationen mod jøderne. Oversat til da. 1940.

Zips [tsips], ty. navn på landskabet Spis i Tjecoslovakiet.

zir'beflyr [s-] ('*Pinus 'cembra*) leverer et udmærket ved og har spiselige frø. Forsk. arter fra Alperne, Sibirien og N-Amer. 5 nåle på dværgskuddene.

zir'ko'n [s-] (pers. *zargün* gylden), zirSiO₂, tetragonalt, oftest brunligt mineral med diamantglans, hårdhed 7,5. Forekommer accessorisk i eruptiver og kryst. skifer. Klare former (f. eks. hyacint) anv. som ædelsten.

zir'ko'nium el. zirkon (pers. *zargun* gylden), grundstof, kem. tegnZr. atomnr. 40, atom vægt 91,2. Beslagtes med titan og hafnium. Findes bl. a. i mineralet zirkon. zirkoniumoksyd, ZrO₂, zirkon'ord, mineral (Brasilien). Smp. ca. 2700°. z påvirkes ikke af syrer. Anv. til kem. apparater (især digler) og emallier.

zirkonjord, zirkoniumoksyd. Zirphæa-sand [sir'fæ-a-], sandfæltinger fra Vendsyssel, dannede i en sänkingsperiode (i Zirphæa-havet) ved alluvialtidens begyndelse. Opkaldt efter boremuslingen Zirphæa.

Ziska [3ifka], Jør. (d. 1424), de Hussittiske tabriteres fader, slag kejser Sigismund 1420 og 1422.

zither [ˈsitar] (gr. *kithra*), et folkeligt musikinstrument, mest kendt i Syd-tysk., bestående af en flad resonanskasse, hvorover der spændt 5 melodistrengene indtil 57 akkompagnementsstrengene. Spilles med plecter. Anv. f. eks. i »Drømmebilleder« (H.C. Lumbye).

Zittau [ˈtsitau], ty. by i Sachsen; 38 000 indb. (1939). Bet. tekstil- og maskinindustri.

Zithe

Zittelftsitsl], *Karl Alfred von* (1839-1904), ty. palæontolog. Z var en meget alsidig palæontolog og en af den moderne palæontologis foregangsmand. Vigtige håndbøger i palæontologi.

Ziya Gok Alp [ziˈjal] (1875-1924), tyrk. sociolog og digter. Ledende inden for den moderne tyrk. nationalisme. Hovedværk *Kızıl Elina* (tyrk.: det røde æble).

Zizyphus fsisyfus], slægt af vrietornfamilien, tornede buske fra tropiske og subtropiske egne. Flere arters frugter er spiselige. Z spina-christi skal være anv. til Kristi tornekrone.

Zjdanov [ˈsɔdanof], siden 1948 navn på byen Mariupol, Sovj.

Zjdanov [ˈsɔdanof], *Andrej Aleksandrovitj* (1896-1948), sovj. politiker. Bolsjevik fra 1915; 1930 sekretær for partiets central-komite, efter Kirovs død 1934 partileder i Leningrad. 1936 formand for Den Øverste Søjvets udenrigsvalg, 1939 medl. af Politbureau. Ledede Leningrads forsvaret 1941-44. Leder af den allierede kontrolkommission i Fini. 1944-47. Fremtræde efter 2. Verdenskrig som partiets talsmand i ideologiske spørgsmål. Holdt sept. 1947 hovedtalen ved oprettelsen af Kominform.

Z-jern, valset blødt stål med Z-formet profil.

Zjittomir tõi-to-], by i NV-Ukraine. V f. Kijev; 95 000 indb. (1939). Umidledbart efter Kijefs erobring stødte sovj. styrker langt mod V og tog Z 15. 11. 1943; v. ty. modstød toges Z tilbage 19. 11., men under voldsomt sovj. pres havedes fremstødet, og 31. 12. generobrede Z af Sovj.

Zjukov [ˈsukof], *Georg i j Konstantinovitj* (f. 1895), sovj. marskalk (1943). Efter 1917 medl. af det kommunist. parti. Deltog i 1. Verdenskrig og borgerkrigen, samt mod Japan i Manchuriet 1938-39. Ledede armé mod Fini. 1939-40, afløste Timosjenko som chef f. militærdistrikt. Kijev. Febr. 1941 vice-forsvarskommissær, aug. 1940-okt. 1941 generalstabschef. Overtog okt. 1941 ledelsen af Moskvafronten. Sept. 1942 øverstkommand. på S-fronten. Ledede offensiven mod Tyskl. i Ukraine, Rum. og Polen. Indtog m. 1. hvideruss. hærgruppe (s. m. Konjev) Berlin 3. 5. 1945. Medl. af De Allieredes kontrolkommission i Berlin maj 1945-marts 1946, da han blev øverstkommand. f. Sovjs landstyrker og vice-min. f. de væbnede styrker. S. å. overflyttede til kommandoen over Odessa militærdistrikt. (Portræt sp. 5025).

Zjukovskij [ˈʒukɔfski], *Vasilij* (1783-1852), russ. digter, som især ved sine overs. af vesterlandsk digtning indførte romantikken (sentimentalismen) i russ. litteratur.

Zlato-ust [zlata-], by i RSFSR, Sovj., i Ural-bjergene V f. Tjeljabinsk; 99 000 indb. (1939). Stor jernudsmeltning og maskinindustri.

Zhn [zlin:], for 1949 navn på byen Gottwaldov, Cechoslov.

zloty [ˈzlotf] (egl. guld), po. månedend siden 1924 = 100 groszy (sept. 1948 = 0,0125 kr.).

Z-metoden, da. luftgærm metode, jfr. ger. Zmichowska [smiˈfofska], *Narcyza* (1819-76), po. forfatterinde (pseud. *Gabriella*); skrev tendentøse romaner med antiborgerlig moral.

Zn, kern. tegn for zink.

Znaim [ˈtsnaim], ty. navn på byen Znojmo, Cechoslov.

Znaniecki [znajˈnjet ski], *Florian* (i. 1882),

po-amer. sociolog; prof. i Poznan 1920-39, derpå i USA; skrev s. m. W. I. Thomas *The Polish Peasant in Europe and America* (1918) og adskillige andre skrifter dels på eng. og dels på polsk.

Znojmo [ˈznojmo], ty. *Znaim*, cech. by nær den østr. grænse; 26 000 indb. (1930). Bet. porcelænsindustri.

zobel [ˈso-] (*Manes zibe'lina*), sibirisk mørk. Storøret. Kostbar pelsdyr. zodiak'ka'lyset [s-] (gr. *zodiakos* Dyrekredsen), et lysfænomen, der ses på natthimlen som en svagt lysende stribe i Zodiakus (Dyrekredsen), d. v. s. omkr. ekliptika. Striben er kegleformet, idet den er bredest nærmest ved Solen, d. v. s. i nærheden af horisonten. I tropener er z et tydeligt fænomen, undertiden i de lysstærkeste partier lysstærkere end Mælkevejen. IDanm. ligger z ugunstigere i forhold til horisonten, men kan dog ofte iagttages, bedst på aftenhimlen i V i febr. og marts, z kan spores langs ekliptika omtr. 90° fra Solen til begge sider, z skyldes sandsynligvis refleksion af sollys ved partikler, der er fordelet med uhyre ringe tæthed i Solsystemets indre dele.

Zo'diakus, lat. navn for Dyrekredsen. Zo'e [ˈso:a] (gr. *Zo'e*) (980-1050), byzantinsk kejserinde, datter af Konstantin 8.; g. m. Romanos 3., Michael 4. og Konstantin 9., som efter hinanden var medkejser. Hos hende tjente Harald Hårde-råde i sin ungdom.

Zo'ega [so'e'ga], *Georg* (1755-1809), da. arkæolog. Efter studier i Tyskl. og Ital. fra 1783 bosat i Rom. 1798 da. konsul i Kirkestaten. Forblev i Rom indtil sin død. Z'er betegnes som den klass. arkæologis fader og grundlægger af dens strengt vi-

densk metode. Hovedværker: *Katalog over gr.-egypt. mønter fri kejser tid (1787)*, en monografi om obeliskerne (1800), *katalog over koptiske manuskripter* (1810) og en beskrivelse af antikke basrelieffer i Rom 1-2. (1808). (Portræt efter Thorvaldsens tegning).

Zoffany [ˈzɔfaani], *John* (e. i. *Johann Zauffley*) (1733-1810), eng. maler, f. i Tyskl. I Engl. fra 1758, 1781 88 i Indien. Har malet portrætter, ofte i gube-portr.

Zogu i. [ˈzogu] (egl. *Ahmed Bey Zogu*) (f. 1895), *konge af Albanien* 1928-39. Muhamedansk godsejerpolitiker, førstemin. 1922-24. Fordrevet, tog magten ved kup 1925, konge 1928. Søgte at vikle sig ud af afhængigheden af Ital., styret ved ital. besættelse fra 7. 4. 1939, flygtede til Engl.

zo'stein [soi-] (efter ty. baron *Zois* von Edelstein (1747-1819)), hvidligt mineral, beslægtet med epidot, men jernfrit.

Zola [ˈzola], *Emile* (1840-1902), fr. forfatter, naturalistens fører, har i sin mægtige romancyklus *Les Rougon-Macquart* (1871-93) ud fra Taines deterministiske teorier søgt at skildre en families udvikling under det andet kejserdømme, med videnskabelige prætentioner på at forklare det hele ved arvelighedslovene. Teorien virker ikke mere overbevisende, men som kunstværk er cyklusen et til tider grandios epos over samtiden: ved siden af mange tunge og naive passager findes der gribende skildringer, ofte af visionær kraft, som i *L'assommoir* (1877; da. *Mukkerten*, 1882) og *Germinal* (1885; da. 1931). Z deltog energisk i forsvaret for Dreyfus, især ved sit åbne brev *J'accuse* (1898). (Portræt sp. 5030).

Zombor [ˈzombor], ung. navn på byen

Sombor i Jugoslavien.

Zo'naras (gr. *Zonaras*) (12. årh.), byzantinsk historiker (verdenshistorie til 1118).

Zondek [ˈsɔndæk], *Bernhard* (f. 1891), ty.-genæolog, jøde. Prof. i Berlin 1926-33. Senere i Jerusalem. Fandt s. m. Aschheim en biol. svangerskabsreaktion.

zone [ˈso-] (gr. *zo'né* bælte), bælte på

Jorden. 1) *as tron.*, fem af vende- og polarkredsenes afgrænsede zoner på Jordens overflade: a) den hede z ml. nordl. og sydl. vendekreds (ml. 23°/5 n. br. og 23°/V s. br.). Her kan Solen stå i zenit; b) den nordlige tempererede z ml. nordl. vendekreds og nordlige polarkreds (ml. 23°/5 n. br. og 66°/5 n. br.); c) den tilsvarende sydl. tempererede z; d) den nordlige kolde z N for nordl. polarkreds (N f. 66°/5 n. br.). Her indtræffer mørketid og midnatssol; e) Den tilsv. sydl. kolde z; 2) *geol.*, mindst stratigrafiske enhed, karakter, ved bestemt fossildindl. en enkelt ledelseforstening; 3) *krystallogr.*, flader i en krystal med én retning fælles.

Zone-redningskorps et, da redningskorps, stiftet 1923 som Lolland-Falsters Redningskorps. 1928 udvidet til Sjælland, 1932 Kbh., 1934 Fyn og Jylland. 1949 i alt 62 redningsstationer og 14 henvendelsessteder. Hovedstation i Kbh. Hovedkontor i Nykøbing F. Materiellet omfatter 252 køretøjer til brand-, ambulance-, entreprenørjeneste m. v. samt 12 ambulancefly maskiner. Udrykningernes antal 1948 i alt 64 859. I Z er (1949) ansat 462 personer.

zonesystem, ved jernbaner, sporveje o. i. anv. tariffsystem, hvor der betales en enhedsats for en vis strækningslængde (zone), hvad enten man krøer hele strækningen el. kun en delstrækning. Anv. ved DSB, idet afstande over 270 km er delt i zoner på 30 km.

zonetid *el. fællestid*, middelsoltid for en standardmeridian, som benyttes i en omkr. denne beliggende zone af Jorden. Man har indført 24 standardmeridianer, nemlig Greenwich meridian, meridianen 15° 0 f. Grw., hvis tid (mellemeur. tid) er lig Greenwich tid + 1 time, meridianen 30° 0 f. Greenwich, hvis tid (østeur. tid) er lig Greenwich tid + 2 timer, osv. I de forsk. områder af Jorden vælges i alm. z for den meridian, som ligger nærmest, dog således at man har bestræbt sig for at reducere antallet af z, der benyttes i eet og samme land. I USA benyttes fire z, Eastern Time (Greenwich tid -5 t), Central Time (Greenwich tid - 6 t), Mountain Time (Greenwich tid - 7 t), Pacific Time (Greenwich tid - 8 t). Da. normaltid er mellemeur. tid.

Zongul'dak [zo'gul:], haveby i Tyrkiet ved Sørtehave NV f. Ankara; 35 000 indb. (1945).

Zonta-klub [s-] (sioux-ord *zonta* pålidelig), forening af selverhvervende kvinder; svarer til soroptimistklubberne, men er mere eksklusiv. Den første Z dannedes 1919 i Buffalo.

zoo- [ˈso:ɔ] (gr. *zoon* levende væsen, dyr), dyre-

zoofysiologi, d. s. s. dyrefysiologi. zoogene [so:'o'ge'nɔ] (*zoo-* + *-gen*) kaldes bjergarter, der dannes af dyrerester (eks. koralkalk, knoglebreccie).

zoogeografi el. *dyregeografi*, den gren af biogeografien, der behandler dyrenes udbredelse på Jorden.

zoala'tri (*zoo-* + *-latri*), dyredyrkelse, idet dyret anses som åbenbaringsform for gud.

zoolo'gi (*zoo-* + *-logi*), den videnskab, der beskæftiger sig med dyreriget. Går tilbage til den gr. oldtid (Aristoteles), navnlig blomstret op i de sidste 200 år (Linné, Cuvier, Darwin), z falder i en mængde discipliner: den systematiske z, der beskæftiger sig m. dyreriget; inddeling: den sammenhæng, anatomi; embryologi, der beskæftiger sig m. fosterudviklingen; økologi, der beskæftiger sig med karenes indflydelse på dyrene m. fl. Hertil kommer anvendt z, der beskæftiger sig m. dyrenes økon. bet. (landbrugsz, havebrugsz, fiskeribiologi m. m.).

zoologiske haver, institutioner i hvilke vildlevende dyr holdes i fangenskab. De første z kendes fra Kina (1100 f. Kr.). Grækerne og romerne holdt ofte vilde dyr fange, spec. m. henblik på gladiatorkamp. Senere fandtes menagerier ved fyrstehoffene i Eur. og fra disse har de mod. z deres oprindelse. Ml. de talrige z kan særlig nævnes: Paris (1793), London (1826), Berlin (1844), Kbh. (1859),

Hamburg (1863). Stellingen (Hagenbecks dyrepark 1907). New York (Bronx 1899), Washington (1889-90).

Zoologiske Museum, Universitetets, Kbh., oprettet 1862 ved forening af de zool. afd. af Det Kgl. Naturhist. Museum og univ.s samlinger. Z er siden betyd, forøget. Den nuv. bygning (af Chr. Hansen) er opført 1863-69; en ny bygning er planlagt.

Zoologisk Have, Kbh., grl. 1859 af N. Kjørbølling; ofientl. aktieselskab, tilskud fra stat og fra Kbh. og Frdbg. kommune. Areal ca. 14V2 tønder land, 1949opnået lejemål af ca. 6 tønder land af Søndermarkens NV-hjørne. Dyrebestand pr. 31. 12. 1948: 618 arter og racer i 2321 individer.

zoo'noser [s-] (gr. *zoon* dyr + -ose), menneskesygdomme, der har deres oprindelse fra dyr, f. eks. miltbrand, snive og kvægtuberkulose.

zoon politik [so:DN- 'kan] (gr: samfundens-dyr). Aristoteles kaldte mennesket et z.

zoopalaentologi, der gren af palæontologi, der omhandler uddøde dyr.

zooplankton, fællesbetegn. for de dyriske organismer i planktonet.

zoosporer, selvbevægelige sværmsporer hos alger.

zootomi ('zoo- + -tomi), dyrenes anatomi. **Zopf** [tsopf] (ty.), hårpisk. Z-stil (piskeparystil): en ark nøgtern Louis Seize-stil, især anv. i N-Tyskl. Reaktion mod rokokoen.

Zoppot [tsopot], ty. navn for den nu polske by Sopot, nær Gdansk. Kendt som badested. Spillebank.

zorez [zo'ræ:s] el. *belcegningsjern*, valset blødt stål med rendeformet profil. Anv. tidl. til betondæk. Først fremstillet af Zorez og Chibon 1849.

Zorn [sårn], *Anders* (1860-1920), sv. maler; har i naturalistisk ånd med blændende dygtighed og en festlig, lysmættet kolorit

Anders Zorn: Morakulla.

malet folkelivsbill. fra Dalarna, og dalarpiger, badende og i interiører. Z var internat, berømt som portrætmaler og raderer; tillige en talentfuld billedhugger, *statue af Gustav Vasa* (1903) i Mora. Z testamenterede sin formue og sine saml. til staten; 1937 oprettedes Z-museet i Mora.

Zorndorf [tsorndorf], landsby i østl. Brandenburg (fra 1945 polsk), hvor Frederik d. Store af Preussen 25. 8. 1758 trængte russerne tilbage.

Zoro'aster [s-], gr. stavemåde for Zarathustra.

Zorrilla de San Martin [so'rrija 6æ san-mar'tin], *Juan* (f. 1857), Uruguays nationaldigter, berømt ved eposet *Tabaré* (1888).

Zorrilla y Moral [o'rrija i ma'rul], *José* (1817-93), sp. digter, førende skikkelse i sp. romantik, har i klangfulde vers digtet om emner fra sp. hist. Et hovedværk er folkeskuespillet *Don Juan Te nor to* (1844).

Em ile Zola.

Stefan Zweig.

'Zoser (omkr. 2800), ægypt. konge, grundlægger af 3. dynasti.

zoster [so'-] (gr. *zostér* bælte), d. s. s. helvedesild.

Zostjenko [znjtjenkå], *Mihail* (f. 1895), sovjetruss. satiriker med tendensen rettet mod den formentlig småborgerlige mentalitet bag den socialistiske facade. Blev 1945 ekskluderet af den sovjetruss. forforening.

zouaver [su'a'vor], opr. kabylestamme i Algérie; fr. fodfolksstyrker, opr. dannet af kabyle 1830.

Zoug [zug], fr. navn på Zug, Schweiz. Zr, kern. tegn for zirkonium.

Zsigmondy [tsig'mondi], *Richard* (1865-1929), østr. kemiker. Har udført fremragende kolloidkem. undersøgelser. Medopfinder af ultramikroskopet. Nobelpris 1925.

Zuckmayer [tsukmaiar], *Carl* (f. 1896), ty. forfatter. Indtil 1933 i Tyskl. meget spillet folkelig dramatiker, *Schinderhünes* (1927), *Der Hauptmann von Koppenick* (1931); *Des Teufels General* (1946). Emigrant i Østr., Schw. og USA. Selvbio: *Second Wina* (1940).

Zug [tsu:k], fr. *Zoug*. 1) kanton i det centrale Schw.; 240 km²; 37 000 indb. (1941). Befolk. er tysktalende (85% kat.). De vigtigste erhverv er agerbrug, kvægavl og industri. Kanton 1352. 2) hovedstad i 1); ca. 13 000 indb. Tekstilindustri m. v.

Zugersee [tsu:gsr:ze:], sø i kanton Zug, Schw.; 38 km²; største dybde: 198 m. Ved søen ligger byen Zug.

Zugspitze [tsu:kpit:z], Tyskls. højeste bjerg (2963 m) i Bayerske Alper, på grænsen til Tirol.

Zu'hair, arab. lyriker fra tiden kort før Muhamed.

Zuidersøen [soi'dar-], holl. *Zuiderzee* [zoydsr:ze:], stor, lavvandet bugt i Holl. Af den indre del (3570 km²), der 1932 blev inddiget med en 29,3 km l. dæmning med landevejstrafik, skal 2240 km² udtørres inden 1956. Vandarealet inden for dæmningen kaldes Uselmeer. Af de planlagte 4 poldere er de to nordlige færdige (deraf Wieringermeerpolder (200 km²) 1930, Noordostpolder (475 km²) 1942).

Zuidholland [zoyt'halant], holl. prov. omkr. Rotterdam; 2929 km²; 2 256 000 indb. (1946). Frugtbar marskland; Holl.s tættest befolkede provins (738 indb. pr. km²). Hovedstad: Haag.

Zuid-Willemsvaart [zoyt 'vil3msfo:rt], holl. navn på Syd-Vilhelms-Kanal.

Zukor [zu:k3r], *Adolph* (f. 1873), ung-amer. filmproducent. Startede 1912 Famous Players, der optog film med berømte teaterskuespillere, og erhvervede 1916 udlejnings- og biografkoncernen Paramount, i hvis øverste ledelse Z i dag har sæde.

Zuloaga [/'ub'n.tra], *Ignacio* (1870-1945), sp. maler. Virksom i Paris, Segovia og Zumaya v. Biscayiske Havbugt (her Z-museum). Sp. folkelivsbilleder.

zulu [surlu], kanerfolk i SØ-Afr. med fl. understammer; anrhi, matabele o. a. Kvajagvælere; j. Q. årh.s beg. organiseret i en kraftig militærstat.

Zululand [zu:lulãnd], nordøstligste del af prov. Natal, Sydafr. Union. Tidl. stærkt negerrige, efter blodige krige brit. 1887; indlemmet i Natal 1897.

Zumbusch [tsumbul], *Kaspar* von (1830-1915), østr. billedhugger. Har udført mindesmærker for *Beethoven* og *Maria Theresia* i Wien.

zuni [zu:nji], indianerstamme med egen sproget i New Mexico, USA; typiske puebloindiarere.

Zunz [tsunts], *Leopold* (1794-1886), ty.-jød. videnskabsmand, skaber af den mod. jød. teologi, udfav. et tidsskrift for jød. videnskab, skrev selv afh. om emner inden for jød. hist. og kultur.

Zupancic [su'pwitjiti], *Oton* (f. 1878), moderne slovensk forfatter, lyriker, dramatiker, Shakespeare-oversætter, førende kulturpersonlighed.

Zurbarán [burka'ran], *Francisco de* (1598-1662), sp. maler. Virksom i Sevilla og i Madrid som Filip 4.s Hofmaler. Har malet rel. billeder, bl. a. motiver fra helgenhist., i en mørklæden kolorit og under påvirkning af Caravaggio.

Zuthpen [zøtfa], holl. by ved Usel, prov. Gelderland; 22 000 indb. (1947). Handel med træ og landbrugsprodukter.

Zweibrücken [tsvai'brykan], ty. by i Rheinland-Pfalz; 31 000 indb. (1939). Bet. papir-, tekstil- og maskinindustri. Hovedstad f. hertugen af Pfalz-Z fra 1410; 1815 tilfaldt hertugdømmet overvejende Bayern.

Zweij [tsvaik], *Arnold* (f. 1887), ty. forfatter; jøde. Den pacifist, krigsroman *Der Streit um den Sergeanten Grischa* (1927, da. 1929) blev en verdenssucces. Z, der 1933 søgte til Palæstina, har i romaner og dramaer behandlet jødiske problemer.

Zweij [tsvaik], *Stefan* (1881-1942), østr. forf., jøde. Skrev dramatiske, psyk., ofte erotiske noveller, *Amok* (1922), *Schoch-novelle* (1943) og legender. *Der begrabene Leuchter* (1937). Z-s uhyre vidtomspændende skribentvirksomhed omfatter talr. hist., litt. hist. og geogr. værker: *Marie Antoinette* (1932, da. 33), *Balzac* (1946); endelig selvbio: *Die Welt von gestern* (1942; da. *Verden af i Går*, 1948). Humanisten Z begik selvmord i Brasilien. (Portræt).

Zwickau [tsvika:u], ty. by i Sachsen; 112 000 indb. (1939). Bet. industri og stenkulsbrydning m. v. Midtpunkt f. Miinzers-gendøberbevægelse 1521-22.

Zwickau-profeterne, ty. rel. sværmere og gendøbere, som 1521 optrådte i Wittenberg som sociale og rel. revolutionære. De bremsedes af Luther, men fik bet. for bondeoprør og gendøberbevægelse.

Zwinger [tsvtoarj, 1]), middelald. ty.borg-anlæg åbengangen ml. indre og ydre ringmur el. åben plads foran den egl. borg; 2) del af slottet i Dresden, opf. 1711-12 af M. D. Poppelmann i pragtfuld barokstil; ødelagt 1945.

Zwingli [tsvinli:], *Ulrich* (1484-1531), schweiz. reformator, opr. humanistisk lærd. Kom under Luthers indfl., men hans humanistiske (modsat Luthers centralt rel.) indstilling gjorde, at han begyndte reformen på ydersiden; liturgien blev radikalt omformet efter oldkirkens og kirkenes renset for helgenbilleder og alt uskritt-mæssigt. Gnm. disputatser førte han Reformationen til sejr i Zurich. Hans rationalistiske sakramentære blev årsag til alvorlig evang. uenighed (Marburger artiklerne 1529). Som schweiz. patriot bekæmpede han Habsburg og Østrig og faldt i krig 1531 ved Kappel. I Schweiz og Syd tyskl. fik hans mere spirituelle teol. megen udbredelse. (Portræt efter samtidigt stik).

Zwolle [zvDb], holl. by; 47 000 indb. (1947). Hovedstad i prov. Overijssel. Fl. gi. bygninger. Handel med smør, korn og kvæg.

Ziigel [tsy:gzil], *Heinrich von* (1850-1941), ty. maler. Prof. ved akad. i Miinchen. Dyrbedler.

Zygmunt [zig-J, po. navneform for Sigismund.

zygo- [s-] (gr. *zygon* forspandsåg), forenings-, forbindelses-.

zygo'morf [sy-] (*zygo-* i *-mor-*) kaldes en blomst som ved kun eet snit kan deles i symmetriske halvdele, f. eks. læbeblomsten.

zy'fote [sy-] (gr. *zygotos* spændt i åg sammen), befrugtet ægcelle.

zy'mase [sy-] (gr. *zyme* surdej), enzymblandning, der findes i gær. z forgærer sukker til ætylalkohol.

zymo- [s-] (gr. *zyme* gær), gær-, gærings-.

zymoteknik [s-], d. s. s. gæringsteknik (rendyrkning af gær osv.).

Ziirich [tsy:rix], 1) schw. kanton; 1729 km²; 675 000 indb. (1941). Størstedelen ligger i det schw. bakkeland, den sydøstl. del når dog ned i Alperne. Bet. industri og landbrug. Kanton 1351; 2) hovedstad i 1) ved Z-sees nordl. bred; 348 000 indb. (1944). Schw.s største by, vigtigt handels- og industricentrum, trafikknudepunkt. Üniv. (grl. 1832), stor tekn. højskole. Prod. af tekstilvarer, maskiner, metalvarer m. v. Bebyggelsen i Z strækker sig tilbage til stenalderen, her vorternes hovedbygd, romernes Turicum. Z kom 843 under Tyskl. 1351 medlem af

Edsforbundet, 1519 udgangspunkt f. schw. Reformation m. Zwingli. I 19. årh. industrialiseret, midtpunkt f. den liberale bevægelse i Schw., bekæmpede Sonderbund. (III.).

Zurichsee [tsy:rixze:], sø i Schw., 406 m o. h.; 89 km²; største dybde: 143 m. Læng. bredderne talrige kursteder og småbyer, der er stærkt søgt af turister.

Zyphen-'A'deler [sytfon-]. Georg Frederik Otto (1810-78), da godsejer (Dragsholm). Foregangsmand i d. landbrug.

Parti fra Ziirich, t. h. domkirken.

ledende ved udtørring af Lammefjord medstifter af Oktoberforening 186; ivrig for tanken om samarbejde ml. bød og godsejere.

ZZ-landing, blindlanding, der udføres ^ hj. af flyvemaskinens og lufthavnens noi male radioudstyr. Under indflyvninge korrigeres maskinens kurs ved stadig radiopøjlinger, medens bestemte regler for indflyvningshøjde følges. Når jord stationen hører motorstøj, signalere »motor høres«, og når man fra jorden ka afgøre, at landing kan ske normalt, sig naleres »ZZ«, hvorefter der landes. Kai landing ikke foretages normalt, give »JJ«; maskinen skal da stige til sikke flyvehøjde og begynde sin anflyvning på ny.

Zähringerne [tsæ:-], ty. fyrsteslægt fra Schwaben; en gren regerede til 1918 Baden.

Zoberlein [tsø:b3rlain], Hans (f. 1895) ty. forfatter. Krigsdeltager, derefter ty. Korpssmand, skrev krigsromanen *De Claude an Deutschland* (1931, forord a Hitler). Dømt til døden 1948.

Æ

Æ, æ, 26. el. (hvis W regnes med) 27. bogstav i det da. alfabet. I lat. betegnede æ opr. en diftong, der blev til en enkelt lyd i slutn. af oldtiden.

Æ, automobilkendingsmærke for Sønderborg og Tønder amter.

Æbelholt kloster, opr. grl. ca. 1140 på Eskilsø som augustinerkorsherrekloster, 1175 flyttet til Æbelholt ved Hillerød; gjort eur. berømt af abbed Vilhelm. Nedbrudt 1561.

Æbeltoft, da. købstad ved østsiden af Æ Vig (Djursland); 2106 i d K ^ ^ r ^ s - (1948). Kirke (slutn. af middel-\ - ^ 9 S E ^ alderen), rådhus (1840), Æ H ^ J ^ a Folkemuseum (i det gamle råd- rj Æ / T ^ J hus 1576), mange bindings- (Ke3lsø2/ værkshuse. Nogen industri, xejggaP havn, station på Trustrup-Æ banen. Æ

Æbeltoft. Det gamle rådhus.

nævnes fra 1301, og fra samme tid stammer de ældste privilegier.

Æbeltoft Vig, indskæring ml. Mols (med Helgenas) og Hassens.

Æbelø, da. ø, N f. Fyn; 2,1 km²; 51 indb. (1945).

æblebladloppe [*Psylla mali*], skadeinsekt, hvis larver suger på unge skud, blad- og blomsterstilke af æblertræer. Kan forandre blomstringen, æ bekæmpes ved sprøjtning med frugttækarbolineum om vinteren el. nikotin om foråret.

æblebladlus (*Aphis pomioig sorbi*), røde og grønne bladlus. Suger på æbler. Skadelige.

æblecider [-'si-], d. s. s. æblevin (fremst. ved forgæring af æblesaft).

æblehveps (*Hoplo'campa testu'dinea*), lille bladhveps. Lægger æg i æbleblomster. Meget skadelig.

æbleknopbladlus (*Aphis craiae'gella*) lever dels på rødder af græsser, dels på æbler. Ingen skade.

æblekræft, kræft-, særligende dannelser på stammer og grene af æblertræer (i skove på bøg og ask) forvoldt af svampen *Neciria galligena*; skadelig.

æblemarmøl (*Blasto'dacna putripe-nellid*), larverne i unge æbleskud. Meget skadelig.

æblemeldug (*Podo'sphaera leuco'tricha*), meldugsvamp, angriber æbleblade, der får en hvidmelet belægning. Bekæmpes med tidlig sprøjtning.

æblemøst, saft presset af friske æbler, der klares med enzymer el. gelatine for at fjerne pektin- og æggehvite-stoffer og filteres krystalklar samt steriliseres ved kimfiltrering el. pasteurisering. I Danm. skal ekstraktindholdet i æ være mindst 105,9 g/l, syreindh. beregnet som vinsyre udgøre mindst 5 g/l og højest 12 g/l. Æ skal opbevares køligt og mørkt, da lys har en uheldig indflydelse.

æblepræparater, tørrede, fint pulveriserede æbler; æ er i de senere år anv. med held som led i behandlingen af diarrhoeer, især hos børn.

æblerose (*Rosa eglan'teria*), en rosenart, hvis blade er stærkt æbleduftende, findes hist og her i hegn og på skrænter. Fl. hybridiser af den dyrkes i haver.

æblerust (*Gymnospo'rangium tremello'idis*), en rustsvamp med værtskifte. Skålruststadiet findes hos blade af æble og røn, vintersporene på grene af ene.

æbleskurv (*Ven'turia ina'qualis*), en svampeart, som angriber både blade, blomsterstilke og frugter af æblertræet. Bladene får olivenbrune pletter, blomsterstilkene brunfarves og knækker af. Frugten får sortbrune pletter, der flyder sammen, og huden revner. Den mest frygtede æblesygdom.

æblesnudebille (*An'thononius po'morum*), larven i blomsterknopper. Ikke særlig skadelig.

æblespindemøl (*Hypono'meuta mali'nellus*), på frugttæger. Overspinder bladene m. hvidt spind.

æblesyre, oksyrvassre, findes ubdret i planteriget, især i surt smagende frugter (æbler, blommer osv.). Vindes af umodne rønnebær. Krystallinsk, hvidt stof, smp. 100°.

æbletræ (*Pyrus malus*), hører til kernefrugtflam. Blomsterne er hvidlige med rødtlig skar og gule støvknapper. Vildtvoksende el. forvildet er skovæble (skov-abild) med små, sure frugter. Vigtig kulturplante med mange sorter i koldere tempererede egne. Dyrkede kloner af *Malus pumila* er det vigtigste frugttæ i Danm. 1948 findes her 7,6 mill. æbletræer, hvoraf 4,7 mill. på erte. 1948 var æblehøsten i Danm. 245 000 t per. en værdi af 130 mill. kr. *Verdensprod. a' æbler* kendes ikke, men nok den del, der indgår i verdenshandelen. Størst produktion har

USA, især i staterne Washington, New York og Virginia. I betydelig afstand følger Canada (Brit. Columbia. Nova Scotia

Æbler. Øverst t. v. blomstrende gren, t. h. gennemskåret blomst, nederst / rugt gennemskåret på tværs og på langs.

og Ontario) og Austr. (Tasmanien og Vestaustr.). Verdenseksporten androg i 1938 ca. 700 000 t, hvoraf USA leverede 35%, Canada 26% og Austr. 12%; derefter fulgte de europæiske eksportlande Italien (6%) og Jugoslavien (5%). Af importen faldt 50% på Engl. og 30% på Tyskl.

æbletæge (*Plesio'corus rugi'collis*), slank grønlig blomstertæge. Skadelig v. at suge på æbler.

æblevikler (*Carpocapsa pomo'nella*), brun sommerflugt. Larverne borer sig ind i æbler og pærer, hvor de angriber kernehuset. Skadelig. (Ih.se tavle Sommerflugte).

æbletræer, frugtessens, der oftest består af valerianesyrens amylosester.

ædelfasan, d. s. s. alm. fasan.

ædelfinker, fællesbetegn. for bogfinke og kværkinke.

Ædelfors [æ:d3l-], guldgrube i Småland; opdaget 1738. Har siden oprettelsen givet 141 kg guld (højest 2-3 kg årligt). Har altid arbejdet med tab.

ædelgran (*Abies*), gran, der har flade nåle med to hvide, voksklædte stribes på under-siden. Oprettet kogler, hvis dækskel er længere end kogleskællene, 40 arter i nordl. tempererede egne. Almindelig æ (A. alba) dyrkes i da. skove, navnlig fordi den er modstandsdygtig mod rødfordærv (Polyporus annosus), hvis angreb på rødder er til stor skade. Også nordmannsgran (A. nordmanniana) og A. grandis plantes en del.